

11. Краснодембський З. На постмодерністських роздоріжжях культури. – К., 2000.
12. Скурятівський В. Екранні мистецтва в соціокультурних процесах ХХ ст. – К., 1997.
13. Пахльовська Оксана. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм // Сучасність. – 2003. – № 10. – С. 70-84.
14. Тарнашинська Л. Такі різні, такі цікаві... // Слово і час. – 1999. – № 7. – С. 23.
15. Семків Р. Постмодернізм як дискурсивність (з побіжними нотатками про українську літературну ситуацію) // Література плюс. – 1999. – № 11 – 12. – С. 14.
16. Ильин И. Массовая коммуникация и постмодернизм // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М., 1990. – С. 90-96.
17. Козловський П. Постмодерна культура // Сучасна зарубіжна філософія: течії і напрями. Хрестоматія. Навч. посібник / Упор. В.В.Лях, В.С.Пазенок. – К., 1996. – С. 266.
18. Лавриневич Лілія. Сучасний український постмодернізм – напрям? стиль? метод? // Слово і час. – 2001. – № 1. – С. 44.
19. Харчук Р. Покоління постепохи (Проза) // Дивослово. – 1998. – № 1. – С. 11.
20. Повернення деміургів / Плерома 3'98: Мала українська енциклопедія актуальної літератури. – Івано-Франківськ, 1998.
21. Кознарський Т. Нотатки на берегах макабресок // Критика. – 1998. – №5. – С. 26.
22. Москалець К. Запитання без відповіді? // Критика. – 1998. – № 6. – С. 15.

Tetyana Bodnarchuk
POSTMODERNISM: TO THE QUESTION ABOUT ANALIZE OF DEFINITION

Taking into consideration all the definitions of postmodernism in different branches of culture, the author of the article generalizes the main world outlook, artistic and stylistic features of postmodernism. She wants to add a general meaning of definition with all aspects of this phenomenon.

Key words: postmodernism, branche of culture, metodological principles styleforming, modern ukrainian culture.

Vitaliy Ivanchenko

**ХОРОВА ТВОРЧИСТЬ КОМПОЗИТОРА ВАСИЛЯ АЛІТИ:
ЖАНРОВІ ПЕРШООСНОВИ ТА АСПЕКТИ ФОРМОТВОРЕННЯ**

Стаття є першою науковою публікацією про хорову творчість Василя Аліти. Тут в основному аналізується збірник «Усі життя в пісні», куди ввійшли твори, написані за період 1970–1999 рр. Крім жанрового аналізу творів, розглядаються деякі форми вокальної музики, зумовлені тісною взаємодією музичних закономірностей і словесного тексту.

Ключові слова: В.Аліта, збірник хорових творів, жанровий аналіз, форми вокальної музики, хорова творчість.

Аліта Василь Георгійович (15.10.1930 – 08.05.2005 рр.) – відомий український композитор, що в основному проживав у Маріуполі Донецької області, автор біля 200 творів, переважно хорових. Крім цього, він написав твори для симфонічного оркестру: «Приазовська фантазія», «Грецьке капричю».

У 1997 р. був виданий збірник творів на вірші грецьких поетів Приазов'я «Бузуки». З 2000 р. по 2004 р. вийшли збірники «Усі життя в пісні», (2002), «Мега юрти» (2003), «Пісні на вірші грецьких поетів» та «Пісні про «Азовсталь» і рідний край» (2004).

Ім'я В.Аліти відоме в Україні і поза її межами. Зокрема, його музика звучала в Києві, Донець-

ку, Москві, Ленінграді, Мінську, Руставі, Сухумі, Кишиневі, Афінах та ін.

Крім композиторської діяльності, Василь Аліта був відомий і як хоровий диригент. Протягом свого творчого життя він виховав і підготував до звання народного декілька хорових колективів, що згодом стали переможцями на дев'яти всесоюзних і республіканських фестивалів і конкурсах.

Заслужений діяч мистецтв України, професор і композитор О.М. Рудянський з цього приводу зазначав: «У даний час В.Аліта створив новий колектив – українсько-грецький хор «Меотида», що встиг за короткий час зарекомендувати себе як талановитий і перспективний колектив». «Меотида» в перекладі означає «море».

Композитор В.Аліта тонко відчував специфіку грецької музики і талановито впливав її особливості у своїх творах. У мелодії його пісень чітко визначаються інтонаційна ясність, ритмічна своєрідність, барвистість гармонічної мови, що беруть свій початок від грецької народної пісні Приазов'я.

Збірники пісень Василя Аліти містять широкий спектр тематики, образів, настроїв. Наприклад збірник «Мега юрти» («Велике свято») створений на слова грецьких поетів. Зміст пісень збірника різноманітний за жанрами і тематикою. Серед пісень є патріотичні – «Марш еллінів світу» на слова В.Кіора, «Хпа ту сат» на слова Д.Папуша, «Хриси-му меотида» на слова Г.Меотіса, «Кард' ако топу» і «Мега юрти» на слова Л.Кир'якова; ліричні – «Еллада» на слова Т.Оленевої-Стаматі, «Сартана» на слова Л.Хандельди, «Шнегка, омурфа матя» на слова Ф.Шебаниця, «Книку нанзму трагуд'иц» на слова Л.Кир'якова; жартівливі – «Солоний греку» на слова Н.Хапланова, «Півні» на слова Н.Патуліді.

У збірник «Усі життя в пісні» увійшли твори (всього 58), написані протягом 1970 – 1999 рр. В.Аліта – свідчення творчої дружби композитора з багатьма поетами, кількість яких досягає 29. Серед них – відомі в Україні майстри художнього слова: М.Руденко, В.Смирний, В.Шутов та ін.

Серед пісень збірника великим духовним піднесенням, любов'ю до рідної землі виділяються такі: «Слава Україні» (сл. М.Руденка), «Гей, козаченьки славні!», «Рідна сторона» (сл. В.Смирного), «Приазовський вальс» (сл. В.Солдатова), «Азовчанка» (сл. В.Шутова). Автор музики віддає належне людям робітничих професій. Серед таких творів «Марш металургів Донбасу», «Марш азовстальців» (сл. В.Смирного), «Пісня про наставників» (сл. В.Шутова). Філософською лірикою наповнені твори «Пісня про долю» (сл. В.Смирного), «Досвітні вогні», «Листопад», «Струмою» (сл. Б.Слющинського). Схвильованість настроїв, ніжність почуттів, мрійність притаманні пісням про любов «Де ви, очі?» (сл. А.Пашко), «Не сумуй» (сл. М.Берилова), «Тобі нічого не скажу» (сл. Г.Кушніра).

Вищезазначені пісні В.Аліти складають далеко неповний перелік того, що представлено в збірнику. Вражає партитурна палітра циклу – тут і пісні для голосу, і для ансамблів, і для хорів у супроводі фортепіано, баяна, гітари. Деякі твори написані для хору а capella. Образно-жанрова різноманітність пісень Василя Аліти сприймається через засоби музичної виразності, що відрізняються неабияким умінням відчувати специфіку тексту, його національний колорит, емоційну напругу. Тому тут відчутне й інтонаційне багатство мелодики, і барвистість гармонії, і метроритмічна винахідливість.

Як відомо, вокальне мистецтво народилося разом з людською мовою. Протягом багатьох сторіч такі види мистецтва слова, як лірика, епос, драма існували в невід'ємній єдності з вокальною музикою. Народження багатьох літературних жанрів зв'язане з музикою, що у синтетичних творах поєднується зі словом, з обрядом, зі сценічним дійством. Музика, поєднуючись зі словом, завжди поглиблює образний світ. У тексті композитор виявляє той чи інший підтекст залежно від своєї творчої індивідуальності, глибини розуміння тексту, від того, у якому історичному часі створюється музика.

Окремі дослідники виділяють різні першооснови жанрів. Так, В.Цуккерман розглядає як «первинні» жанри пісню і танець. С.Скрєбков виділяє три жанрових типи – декламацію (зв'язок зі словом), моторику (зв'язок з рухом) і розспівність (зв'язок з ліричною виразністю). А.Сохор додає до цих трьох типів ще й інструментальну сигнальність і звукообразність.

У хорових творах В.Аліти переважають такі жанрові першооснови, як танець, пісня, марш і

декламація.

Жанр маршу представлений хорами «Марш металургів Донбасу» і «Марш зовстальців». У них автор оспівує людей робітничої професії.

Жанр пісні, на відміну від жанру маршу, представлений у творчості композитора дуже широко. Тут і ліричні, і трудові, і патріотичні пісні.

Більшість хорів у цьому жанрі написані в мінорному нахилі. Це пісні «Донецькі орлята», «Пісня про наставників», «Приазов'я», «Листопад», «Будь здорова, дівчинонько», «Гей, козаченьки славнії», «Сніг», «До світанку», «Ой які дівчата нині», «Ми з Приазов'я», «Завод і я – друзі». Іншим хорам – «Від суботи до суботи», «Молодість Азов'я», «И в сердце Родина одна», «Рідна сторона», «Юні серця» «Наша славна ланкова», «Чарівна пісня» – властивий мажорний нахил. Таким чином, можна з повним правом говорити про перевагу мінорного нахилу в жанрі пісні.

До жартівливих пісень В.Аліти належать «Від суботи до суботи» і «Ой які дівчата нині». Обидві пісні виконуються у швидкому темпі. Хоча хори написані в жанрі пісні у них присутні риси танцювальності – повторність ритмічних фігур і тін. Інструментальний супровід в обох хорах підкреслює жартівливий, веселий характер.

Трудові пісні представлені у творчості композитора В.Аліти такими хорами, як «Пісня про наставників», «Завод і я – друзі», «Юні серця», «Наша славна ланкова». У них основним мотивом фігурує опоетизований і припіднесений до рівня символу образ трудівника.

Важлива частина хорового доробку композитора – пейзажна лірика, зокрема пейзаж з філософським підтекстом. Цю лінію представляють два хори – «Листопад» і «До світанку». Пісні написані в мінорному нахилі. Тонкий психологізм поетичних текстів одержав яскраве музичне втілення. Музика В.Аліти випромінює експресивним мелодизмом. Лише музика хорового твору «Листопад» має сумний характер. А хор «До світанку» сповнений інших переживань. Тут філософські роздуми розкриваються через ідею духовного злиття людини з природою, яке переростає в любов до Вітчизни, що дає людині усвідомлення свого призначення як трудівника на народній ниві. Кожна деталь пейзажу ускладнюється ліричним підтекстом.

До ліричних пісень також можна віднести хори «Сніг», «Будь здорова, дівчинонько!», «Чарівна пісня». У них присутні елементи і лірики, і танцювальності, тобто виникає суміш жанрових першооснов. Хори написані у швидкому темпі, мають веселий характер. Порівняно з «Листопадом» і «До світанку», у цих творах немає яскраво виражених філософських роздумів – просто людина насолоджується життям, гармонією з природою. У цих піснях композитор використовує антифонарні зіставлення.

Таким чином, хори написані в жанрі пісні, різноманітні за своєю тематикою. Тут присутні і ліричне, і жартівливе, і трудове, і патріотичне начала. Цей жанр представлений у творчості композитора не в «чистому» вигляді. У ньому простежується поєднання жанрових першооснов: пісні, маршу, танцю. Хорам, що написані в цьому жанрі, притаманний мінорний нахил. Характер мелодики різноманітний: від жартівливого – до глибоких філософських роздумів. У цілому хори легкі для сприйняття, ритміка чітко регламентована.

Жанр танцю представлений хорами «Приазовський вальс», «Молодіжна полька», «Приазовська святкова», «Чок-чок каблучок». Усім хорам властивий мінорний характер.

Декламація як мелосне начало притаманна таким хорам, як «Поріднилися сталь і море», «Ми пам'ятаємо сорок п'ятих», «Ой, поля, ви поля». У декламаційній мелодії велика увага надана слову, що приводить до розмаїтості ритмічних фігур, часті зміни ритму, розміру, тривалостей, динаміки. У хорі «Ми пам'ятаємо сорок п'ятих» уповільнена декламація створює враження глибоких роздумів.

В окрему групу можна виділити хори без супроводу. Це стосується творів «Під небом Донбасу», «Човен у синім морі», що представлені жанром декламації. Хор «Під небом Донбасу» характеризує мажорний настрій. У ньому словесний та музичний наголоси виокремлені завдяки використанню довгих тривалостей. Тут відбувається поєднання жанрових першооснов – декламації, пісні і танцю. Середня частина хору «Під небом Донбасу» звучить у темпі вальсу. Це створює контраст із крайніми частинами, що виконуються в помірному темпі. Пісенність виявляється в застосуванні на-

голошених голосних, у силабічному розспіві, у синкопах. Хоровий твір «Човен у синім морі» написаний у мажорі. Його також характеризує поєднання жанрових першооснов – декламації і пісні (розспіву). Поетичний текст у процесі співу позначений прозовою мелодекламацією, хоча словесний наголос чітко поєднується з музичним. Декламація проявляється тут головним чином у виокремленні голосних. Крім цього, основним принципом вокалізації в цьому хорі є внутрішньоскладовий розспів.

Хоровий твір «На ковзанці» також написаний у жанрі пісні, хоча в ньому присутні елементи танцювальності. У цьому творі домінує сольна партія на фоні хорового акомпанементу. Композитор використовує антифонний спосіб зіставлення сольної та хорової фактур. Темп хору помірно швидкий. Характер мелодії – веселий.

Таким чином, з чотирьох жанрових першооснов найпривабливішим для композитора є жанр пісні. Особливо різноманітною виступає тематика цих пісень: від трудових, жартівливих, пейзажних до любовних та пісень-роздумів. Кожен жанр характеризується поєднанням пісні, маршу і танцю.

Окрему групу складають твори, написані для хору а capella. Ці хори позначені інтонаційним багатством мелодики, метроритмічними неординарними комбінаціями.

Загальновідомо, що музична форма у широкому філософсько-естетичному значенні є комплексом взаємодіючих і взаємодоповнюючих виразових засобів, що втілюють у музиці певний ідейно-художній зміст. Вона має власну логіку, історично обумовлені закономірності. Вагому роль при цьому відіграють національні корені тієї культури, на основі якої складаються норми музичної мови. На мікрорівні музична форма – це композиційний план музичного твору.

Форми вокальної музики обумовлені тісною взаємодією музичних закономірностей мелодичного і словесного тексту. Б.Асаф'єв, говорячи про таку взаємодію, назвав її «боротьбою, полем бою поезії і музики, положенням нестійкої рівноваги», підкреслюючи, що ідеальна рівновага поетичних, речових і музичних закономірностей зустрічається лише в окремих випадках [1, 129]. «Боротьба» ця виявляється в різних аспектах і на різних рівнях формотворення: у взаємодії мовної і музичної інтонацій, поетичного і музичного синтаксису тощо.

У хорових творах В.Аліти істотно впливає на музичну форму і словесний текст. Структура вірша, його розміри мають велике значення для музичного формотворення. Але це не пряма залежність музики від словесного тексту, а досить складна логічна та художня взаємодія.

Поетична строфа являє собою значеннєву формальну єдність. Строфа, як відомо, містить у собі закінчену думку, об'єднану загальним настроєм. У вокальній музиці такого роду строфа є відносно закінченим розділом форми. Треба зауважити, що розділи музичної форми збігаються із закінченнями поетичних строф. Це відбувається переважно у тих випадках, коли ця строфа має відносно цілісний за змістом текст.

Ієрархія відносин між композицією словесного тексту та музики проявляється по-своєму в різних вокальних жанрах, а також в основному залежить від індивідуального вирішення композитором художнього завдання. Найчастіше строфі може відповідати музична структура періоду – короткі строфи часто поєднуються попарно в період, що складається із запитання та відповіді. У хорових творах В.Аліти такого роду поєднання зустрічаються часто. Вони притаманні творам «Рідна сторона», «Гей, козаченьки славії», «Молодіжна полька» та ін. Така структура, як правило, вирівнює окремі частини, робить їх у часовому відношенні однаковими.

Найбільш показовою є взаємодія строфічної структури вірша і строфічної структури мелодії. Такого роду зіставлення властиве куплетній формі. Простота і чіткість побудови зробили її однією з найбільш розповсюджених форм у пісенних жанрах. Така форма часто застосовується й у хорах В.Аліти, зокрема в творах «Слава Україні», «Поріднилися сталь і море», «Від суботи до суботи», «Човен у синім морі», «Будь здорова, дівчинонько» та ін. Якщо строфа складається з двох частин – заспіву і приспіву, то між ними виникає ускладнення внутрішньої структури і розширення масштабів самої форми, що в такому разі поєднує декілька строф. Така форма широкоживана в хорових творах Аліти. Її можна відчутти в хорових творах «Марш металургів Донбасу», «Марш азавстальців», «Ми пам'ятаємо сорок п'ятий», «Чок-чок каблучкою».

Взагалі термін «приспів» не має чітко визначеного місця у музичній структурі [2, 42]. У музичній практиці заспівом часто називають початкову частину куплету, що виконує соліст, приспівом – ту частину, яку виконує хор. У хорах В.Аліти таке поєднання дуже поширене. У багатьох його творах хорова фактура притаманна лише приспівам. Таке зіставлення властиве хорам «Донецькі орлята», «Приазовський вальс», «Пісня про наставників». У даному разі в «приспіві» не обов'язкове повторення одного і того ж словесного тексту. У такому разі приспів виконує номінальну функцію, тобто він проявляється лише на фактурному рівні (див. хорові твори «Гей, козаченьки славії», «Ми пам'ятаємо сорок п'ятий», «Ой, які дівчата нині»).

У хорових творах В.Аліти заспів і приспів часто представлені періодом, що в цілому творить просту двочастинну форму. Прикладом такого формотворення можуть послужити хори «Юні серця», «Приазовська святкова», «И в сердце Родина одна».

Треба зазначити, що для вокальних форм в цілому дуже характерне взаємопроникнення різних принципів формотворення, які приводять до синтетичних поєднань. Однією з таких є куплетно-варіаційна форма, яка зустрічається і в хорових творах В.Аліти «До світанку», «Наша слава ланкова». Перший хор написаний в куплетно-варіаційній формі з елементами репризності, а другий – з елементами тричастинності.

Строфічний розподіл, який визначає межі частин музичної форми, може поєднуватись з такими принципами музичного формотворення, як контраст і репризна повторність. Так на основі строфічності виникають прості та складні дво- і тричастинні форми [2, 256]. Хоровим творах В.Аліти також властиві такі формотворчі поєднання.

Період як форма цілого твору може бути самодостатнім лише у творах малих жанрів. У вокальній музиці – це пісня, романс, де період реалізується лише однією строфою. Такого роду формотворення властиве хорам В.Аліти «Слава Україні», «Поріднилися сталь і море», «Від суботи до суботи», «Ми із Приазов'я», «Ой поля, ви, поля».

Періоди в хорах Аліти часто представлені повторними побудовами («Будь здорова, дівчинонько», «Човен в синім морі»). Значну роль в періодах композитора відіграють самостійні доповнення – коди. Такий спосіб формотворчого доповнення зустрічається у хоровому творі «Слава Україні».

Залежно від того, чи поділяється період на аналогічні чи відмінні речення, гармонічний розвиток в ньому виступає або цілним, або розчленованим.

Як відомо, найбільш поширеними в хорових творах В.Аліти є два прості співвідношення каденцій: «повна недосконала або повна досконала» і повна половинчаста». У другому співвідношенні протиставлення нестійкості та стійкості досягає найбільшої рельєфності. Це проявляється в такому разі, коли в ньому беруть участь усі крайні частини речень. Тоді створюється такий тип періоду, що базується на зіставленні «запитання-відповідь». Такий тип періоду зустрічається лише в хоровому творі В.Аліти «На ковзанці». У його хорових композиціях спостерігається період, в якому друге речення розпочинається з субдомінантової функції: Т-D-S-T. Таке формотворення властиве хорам «Човен в синім морі». У хорових творах Аліти зустрічаються і такі гармонічні поєднання, що функціонально базуються на зіставленні кадансів у періоді – Т-Т-Д-Т («Слава Україні») або Т-Т-S-T («Будь здорова, дівчинонько», «Ми із Приазов'я», «Ой поля, ви, поля») чи Т-Т-Т-Т («Від суботи до суботи»).

За структурою періоди в хорах В.Аліти представлені різноманітними зіставленнями: період з трьома реченнями («Поріднилися сталь і море»); період з прикінцевим розширенням («Будь здорова, дівчинонько», «Від суботи до суботи»); період з прикінцевим доповненням («Слава Україні», «Човен в синім морі»). У хоровій творчості В.Аліти прості форми репрезентуються за трьома ознаками:

- за кількістю частин;
- за характером тематичних співвідношень;
- за типом кадансування.

Найбільш репрезентативними є двочастинні форми («Молодість Азов'я», «Приазов'я» тощо), тричастинні («Під небом Донбасу») та безрепризні («Марш азовстальцев», тощо).

Поширеною в хорових творах В.Аліти також є контрастна двочастинна форма. До речі, конт-

раст між заспівом і приспівом досягається різними засобами. Це, наприклад, ладовий контраст: мінорний заспів – мажорний приспів («Донецькі орлята»), ритмо-метричний контраст: («Рідна сторона», «Ми пам'ятаємо сорок п'яти»).

Розширена двочастинна форма – менш поширене явище в хорових творах композитора. Порівняно з контрастними формами, в розширеній двочастинній формі друга побудова базується на тематичному матеріалі першої і в ніякому разі не дублюється в приспіві [3, 106] Така форма зустрічається в хорових творах композитора «Гей козаченьки славі», «Призов'я».

Як бачимо, у хоровій творчості В.Аліти переважають жанрові першооснови – пісня, танець, марш, мелодекламація. Це переважно хори-марші, хори-прославляння, ліричні, жартівливі, виробничі, хори-роздуми тощо. У кожному з цих видів поєднуються різні жанрові ознаки.

Характерною рисою хорів-маршів є природне співвідношення силаботонічного словесного тексту і мелодії. У хорових творах композитора заспів часто трактується як логічне введення до приспіву. Це насамперед чітко простежується у фактурі твору, де одноголосий початок заспіву поступово розширюється залученням нових голосів, динамізується, а приспів начебто «вибухає» багатоголосим звучанням. Деколи приспів представляє антифонний спів.

У хорах-прославляннях яскравіше виражена контрастність образів, їм властива наспівно-декламаційна мелодика, контрасти, пов'язані зі святковою піднесеністю почуттів. У хорах часто зустрічається доповнення-кода, на яку припадає кульмінація всього твору.

Соціальна значущість хорових творів В.Аліти полягає в тому, що вони висвітлюють як історичне минуле, так і сучасне життя українського народу, змальовують яскраві картини природи, глибоко розкривають внутрішній світ людини.

Хорова творчість В.Аліти багата засобами музичної виразності, що дають привід відчувати специфіку тексту, його національний колорит, емоційну напругу. Вона органічно вписується в барвистість української хорової музики не тільки через продовження її традицій, але й через новаторство, що представляє новий для України аспект, а саме – грецьку хорову музику. Тут композитор вдало використовує специфіку ритму, інтонаційної палітри, хорової фактури, образної системи, що є основою стилю сучасної грецької хорової музики.

В одному з інтерв'ю Василь Георгійович Аліта говорив: «Ще в далекому дитинстві мені, маленькому жителю Призов'я (Сартани), здавалося, що всі пісні самі розцвітають, як весняна природа. Стихія народної пісні, що струменіє звідусіль, підсилювала ці перші дитячі відчуття споконвічної єдності симфонії життя і сонячної краси мелодій. Згодом я зрозумів, що пісню творять люди».

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б. Музыкальная форма как процесс. – Л., 1963.
2. Лаврентьева И. Вокальные формы в курсе анализа музыкальных произведений. – М., 1978.
3. Ручьевская Е. Анализ вокальных произведений. – Л., 1988.
4. Сохор А. Теория музыкальных жанров: задачи и перспективы // Теоретические проблемы музыкальной формы – М., 1971.
5. Цуккерман В. Анализ музыкальных произведений. Общие принципы развития и формообразования в музыке. Простые формы. – М., 1986.

Vitaliy Ivanchenko THE CHORAL CREATIVITY OF THE COMPOSER VASYL ALITA THE PRINCIPLES OF THE GENRE AND THE ASPECTS OF CREATION

This article is the first scientific publication of the creation of V.G. Alita. It is given special consideration to the analysis of collection named "Вся жизнь в песне" ("It's all life in song"). There are musical compositions that had being written during 1970-1999 years in this collection. Moreover some forms of vocal music conditioned with high interaction of music regularity and words.

Key words: V. Alita, collection of choral composition, genre analys, vocal music forms, choral creation.